

СТИМУЛЮВАННЯ ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНОГО ЕКСПОРТУ ЯК ОСНОВА СТРАТЕГІЇ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

©2024 УШАКОВА Н. Г., АНДРОСОВА Т. В.

УДК 339.5:330.3
JEL: B27; F19; F43; O38

Ушакова Н. Г., Андросова Т. В. Стимулювання високотехнологічного експорту як основа стратегії повоєнного відновлення української економіки

Метою статті є оцінка експортної діяльності України та визначення її ролі в умовах війни та повоєнного відновлення національної економіки. Темпи економічного зростання вище в країнах, що глибоко інтегровані в глобальні ланцюги створення вартості, мають більш диверсифіковану структуру експорту, акцентують увагу на якості власного експорту. В довоєнний період українські експортери мали низку проблем внутрішнього характеру (труднощі доступу до фінансування процесів виробництва та реалізації експортної продукції, низький рівень технологій виробництва, невідповідність національної продукції технічним вимогам і стандартам світового ринку, обтяжливість процедур перетину кордону, корупція тощо) та зовнішнього характеру (нестабільна кон'юнктура на зовнішніх ринках сировинної продукції), що негативно позначалося на результатах експортної діяльності. Різне скорочення обсягів українського експорту під час війни спричинене обмеженнями виробничих, фінансових, технологічних, людських ресурсів унаслідок фізичного знищення підприємств та логістичної інфраструктури, втрати частини робочої сили через зростання рівня смертності та її відтоку за кордон, зменшення доходів через безпрецедентне зниження бізнес-активності та показників ефективності виробництва, неможливості страхування воєнних ризиків тощо. Згідно з досвідом південно-азійських країн, які нині є лідерами за обсягом експорту високих технологій (Гонконг, В'єтнам, Сінгапур, Південна Корея), основою збереження української економіки в умовах війни та її повоєнного відновлення можуть стати зміни товарної структури експорту шляхом зниження обсягів сировинної продукції та зростання частки високотехнологічних товарів, а також ІТ-послуг, що потребує стимулювання науково-технічних досліджень і розробок шляхом збільшення інвестування в інноваційні сфери, державної підтримки експортерів продукції з високою доданою вартістю.

Ключові слова: зовнішньоторговельна політика, експорт, товарна структура експорту, високотехнологічний експорт, воєнний стан, повоєнне відновлення.

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 22.

Ушакова Наталія Григорівна – кандидат економічних наук, професор, професор кафедри економіки та бізнесу, Державний біотехнологічний університет (вул. Алчевських, 44, Харків, 61002, Україна)

E-mail: ushakova.natalia@icloud.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6442-4828>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/663131>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210810004>

Андросова Тетяна Василівна – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та бізнесу, Державний біотехнологічний університет (вул. Алчевських, 44, Харків, 61002, Україна)

E-mail: androsova56@icloud.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8855-4168>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/B-7203-2019>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210800827>

UDC 339.5:330.3
JEL: B27; F19; F43; O38

Ushakova N. G., Androsova T. V. Stimulation of High-Tech Exports as the Basis of the Strategy of Post-War Recovery of the Ukrainian Economy

The aim of the article is to assess the export activity of Ukraine and determine its role in the conditions of the ongoing war and post-war recovery of the national economy. Economic growth rates are higher in countries that are deeply integrated into global value chains, have a more diversified export structure, and focus on the quality of their own exports. In the pre-war period, Ukrainian exporters had a number of internal (difficulties in accessing financing for the production and sale of export products, low level of production technologies, non-compliance of national products with the technical requirements and standards of the world market, burdensome border crossing procedures, corruption, etc.) and external problems (unstable conditions in foreign markets of raw materials), which negatively affected the results of export activity. A sharp decline in Ukrainian exports during the wartime is caused by restrictions on production, financial, technological, and human resources resulting from the physical destruction of enterprises and logistics infrastructure, the loss of part of the workforce due to an increase in mortality and its outflow abroad, a decrease in income due to an unprecedented decline in business activity and production efficiency, the inability to insure war risks, etc. According to the experience of South Asian countries, which are now leaders in terms of high-tech exports (Hong Kong, Vietnam, Singapore, South Korea), changes in the commodity structure of exports by reducing the volume of raw materials and increasing the share of high-tech goods, as well as IT services, can become the basis for preserving the Ukrainian economy during the war and the post-war recovery, which requires stimulating scientific and technical research and development by increasing investment in innovation areas, the State support for exporters of high value-added products.

Keywords: foreign trade policy, exports, commodity structure of exports, high-tech exports, martial law, post-war recovery.

Fig.: 1. Tabl.: 2. Bibl.: 22.

Ushakova Nataliia G. – PhD (Economics), Professor, Professor of the Department of Economics and Business, State Biotechnological University (44 Alchevskykh Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: ushakova.nataliia@icloud.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6442-4828>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/663131>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210810004>

Androsova Tetiana V. – PhD (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Economics and Business, State Biotechnological University (44 Alchevskykh Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: androsova56@icloud.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8855-4168>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/B-7203-2019>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210800827>

Зовнішньоторговельна політика держави є обов'язковою передумовою ефективного розвитку країни. Війна актуалізує це питання з огляду на необхідність збереження та розвитку української економіки. Особлива роль у вирішенні означеної проблеми належить експортній політиці, яка в умовах різкого скорочення обсягів внутрішнього ринку України внаслідок війни має стимулювати зростання міжнародної бізнес-активності вітчизняних виробників, сприяти підвищенню якості української продукції з метою зростання її конкурентоспроможності на світовому ринку та поповнення бюджету країни, що має створити передумови для повоєнного економічного відновлення.

Економіка України тривалий час залежить від експорту власної продукції: частка експорту в структурі ВВП України протягом 2015–2018 рр. коливалася в межах 50%, 2019–2020 рр. – 40% [1; 2]. Тому його скорочення більше ніж на третину в умовах війни вимагає змін в експортній політиці держави, насамперед у питанні товарної структури українського експорту. Вищевикладене актуалізує обрану тему дослідження.

Вказана проблема є об'єктом досліджень широкого кола зарубіжних учених-економістів, зокрема: J. De Loecker [3], T. Didier, M. Pinat [4], J. A. Frankel, D. H. Romer [5], R. Hausman, J. Hwang, D. Rodrik [6], C. Henn, C. Parageorgiou, J. M. Romero, N. Spatafora [7], D. Lederman, W. Maloney [8] та ін., а також українських учених: А. Мазаракі, Т. Мельник, В. Юхименко [9] та ін. Останнім часом з'являється все більше публікацій, присвячених змінам зовнішньої торгівлі України, спричиненим російською військовою агресією [10–14] та ін.

Незважаючи на досить велику кількість наукових праць, присвячених проблемам експорту та його впливу на економічний розвиток, потреба подальших досліджень актуалізується внаслідок російської військової агресії. В умовах необхідності збереження української економіки під час війни та її післявоєнного відновлення проблема розвитку експорту через зміну його товарної структури потребує подальшого вивчення.

Метою статті є оцінка експортної діяльності України та визначення її ролі в умовах війни та повоєнного відновлення національної економіки.

Досягнення визначеної мети потребує проведення аналізу показників експорту України, виокремлення проблем експортної діяльності, спричинених внутрішніми та зовнішніми чинниками, а також визначення напрямів оптимізації товарної структури українського експорту відповідно до вимог воєнного часу та повоєнного відновлення з урахуванням світового позитивного досвіду.

Експерти, спираючись на значний обсяг статистичних показників, підтверджують суттєвий і стійкий позитивний вплив зовнішньої торгівлі, насамперед величини експорту, на економічне зростання. Результати доводять, що темпи зростання, як правило, вище в країнах, що глибоко інтегровані в глобальні ланцюги створення вартості [4], мають більш диверсифіковану структуру експорту [8], акцентують увагу на якості власного експорту [6; 7].

З початку повномасштабного вторгнення величина українського експорту значно знизилася. Так, у 2021 р. Україна експортувала товарів на 68,2 млрд дол. США, у 2022 р. – на 44 млрд дол., у 2023 р. – на 36 млрд дол. [15]. Реалізація експортної політики в умовах воєнного стану має свою специфіку, зумовлену обмеженнями виробничих, фінансових, технологічних, людських ресурсів держави. Руйнівні наслідки війни виявилися у фізичному знищенні підприємств та інфраструктури, втраті частини населення внаслідок зростання рівня смертності та відтоку людського капіталу за кордон, у безпрецедентному зниженні бізнес-активності та показників ефективності виробництва через неможливість необхідного ресурсного забезпечення компаній та погіршення умов професійної діяльності.

Логістичні проблеми стали однією з найбільших перешкод для експорту українських товарів. Ще до початку війни в Рейтингу ефективності логістики (*Logistics Performance Index*) Україна посіда-

ла 61 місце зі 160 країн світу [16], що свідчило про відставання від країн-лідерів за якістю залізничного сполучення, автошляхів, портів, а також про недостатній рівень використання інформаційних технологій, які дозволяють створювати ефективні транспортні мережі. До того ж, удосконалення потребувала діяльність національних транспортних операторів та митних брокерів, адже низька якість відповідних послуг негативно впливала на ефективність процесу відстеження вантажу та вчасну його доставку до пункту призначення.

У складення логістики через війну ще більше гальмує експорт українських товарів. Тільки за 2022 р. майже половина українських підприємств зазнали труднощів, пов'язаних із логістикою та транспортуванням: знищення автомобільних і залізничних шляхів, 20% складських приміщень (близько 400 тис. кв. м), автомобільно-транспортних підприємств, блокування портів, нестача пального через російські удари по нафтопереробних підприємствах і сховищах пального тощо). До обмежень воєнного характеру додалися політичні проблеми: у 2023 р. унаслідок створення Україною власного морського коридору після виходу Росії з так званої «зернової угоди» експорт зерна та інших товарів збільшився, але за кілька місяців українські

експортери зіткнулися з тривалою блокадою кордону з боку Польщі, надалі і Словаччини, що негативно вплинуло на доходи від «імпортного» ПДВ.

Унаслідок війни вирости ризики ведення бізнесу в Україні, і вони поки не підлягають страхуванню. З липня 2022 р. міжнародні страхові компанії не надають можливості страхувати воєнні ризики на території України, а відсутність страхування не лише заважає розвитку українського бізнесу, а й стало однією з головних перешкод притоку прямих іноземних інвестицій в країну. Це також спричинило зростання випадків релокації українського бізнесу за кордон, а не тільки в межах України.

До того ж, ще в довоєнний період українські експортери мали низку проблем внутрішнього та зовнішнього характеру. До перших треба віднести труднощі доступу до фінансування процесів виробництва та реалізації експортної продукції, низький рівень технологій виробництва, тривалий час пошуку потенційних ринків, невідповідність національної продукції технічним вимогам і стандартам світового ринку, обтяжливість процедур перетину кордону, корупцію тощо (рис. 1). До другої групи належать нестабільна кон'юнктура на зовнішніх ринках аграрної та металургійної сировинної продукції, що в підсумку негативно позначалося на експортній вартості вітчизняних товарів [11].

Рис. 1. Ранжування проблем експортерів України

Джерело: сформовано авторами на основі [17].

Збільшення експорту може стати ключовою стратегією для майбутнього економічного відновлення України, оскільки експорт підвищує продуктивність компаній [3], сприяє збільшенню ВВП [5], а товарна структура експорту значно впливає на темпи економічного зростання країни [6]. Надання пріоритетності експортним секторам, особливо галузям із високою доданою вартістю, що потребує інвестування в інноваційні високотехнологічні сфери та підтримки науково-технічних досліджень і розробок, може стати важливим рушієм післявоєнного відновлення та розвитку української економіки в довгостроковій перспективі.

Треба зазначити, що український експорт характеризується порівняно меншою питомою вагою промислової продукції високого рівня переробки та більшою питомою вагою продукції сільського господарства, харчової промисловості та металургійної продукції (табл. 1).

Сировинна, імпортозалежна та низькотехнологічна країна, на думку фахівців, має низькі шанси на перемогу у війні та швидке повоєнне відновлення.

За даними Держмитслужби, у 2023 р. продовольство становило понад 50% українського експорту (майже 22 млрд дол.) [15]. При цьому втрати експортного потенціалу сільськогосподарської галузі України продовжують збільшуватися: понад 30% земель стали непридатними для аграрного виробництва (заміновані або знаходяться під окупацією); зруйнована інфраструктура агросектора; розірвані логістичні й економічні ланцюги; зростає дефіцит працівників з причини внутрішньої та зовнішньої міграції населення, залучення до служби в Збройних Силах України, участі у волонтерській роботі тощо.

Суттєве зменшення експорту промислових товарів з великою часткою доданої вартості зумовлено не тільки проблемами логістики, а й окупаці-

Таблиця 1

Топ-10 товарів українського експорту у 2021 р.

№ з/п	Товар	Обсяг експорту, млрд дол. США	Основні країни-імпортери
1	Залізна руда	6,91	Китай, Чехія, Польща
2	Олія соняшникова	6,4	Індія, Китай, Нідерланди
3	Кукурудза	5,89	Китай, Іспанія, Нідерланди
4	Пшениця	5,07	Єгипет, Індонезія Туреччина
5	Напівфабрикати зі сталі	4,09	Італія, Туреччина, Домініка
6	Плоский прокат з вуглецевої сталі	3,74	Туреччина, Польща, РФ
7	Чавун у чушках	1,64	США, Італія, Туреччина
8	Кабелі	1,59	Німеччина, Польща, Румунія
9	Ячмінь	1,28	Китай, Туреччина, Саудівська Аравія
10	Феросплави	1,04	Туреччина, Італія, Китай

Джерело: складено за [18].

У 2007 р. частка товарів переробної промисловості в експорті України складала близько 75%, у 2021 р. цей показник знизився до 36% [12]. До 2012 р. в українському експорті переважали чорні та кольорові метали, а починаючи з 2015 р. основними статтями експорту стали продовольчі товари та сировина для їх виробництва, а також металургійні напівфабрикати та залізна руда, яка є експортним товаром зі спадним потенціалом (чим більше видобувається залізної руди, тим дорожчою стає собівартість її подальшого видобутку). Товари з низьким ступенем переробки мають відносно низьку ціну та, як правило, високі затрати на транспортування, що в умовах війни збільшує ризики та знижує ефективність експортної діяльності.

єю українських територій (Маріуполь), знаходження промислових центрів країни в зоні бойових дій або ж у прифронтовій зоні (Запоріжжя, Харків, Дніпро, Кривий Ріг та ін.). Усе це, разом із вищезгадуваними проблемами, спричиненими війною, обмежує обсяги експорту українських товарів.

Одним зі шляхів вирішення проблеми можуть стати зрушення в товарній структурі українського експорту, а саме – розширення асортименту експортної продукції, яка характеризується високою технологічністю (згідно з класифікацією Організації економічного співробітництва та розвитку до неї належать продукція високотехнологічних галузей – авіакосмічної, фар-

мацевтичної, інформаційно-комунікаційної; виробництво комп'ютерів і оргтехніки; робототехніка; нанотехнології; штучний інтелект тощо), що сприятиме зростанню попиту на українську продукцію з боку світового ринку, збільшенню прибутку експортерів і зростанню надходжень до бюджету.

У дослідженні історії взаємного впливу структурних трансформацій національної економіки та зовнішньоторговельної діяльності на різних етапах розвитку України експерти Інституту економіки та прогнозування НАН виявили наявність прямої залежності між експортоорієнтованим характером економіки та її здатністю до структурно-технологічної модернізації. У роботі [9] доведено, що «в умовах технологічного відставання ... експортна орієнтація структурних зрушень в короткостроковому періоді допомагає вирішувати завдання фіскального і технологічного характеру, однак в довгостроковій перспективі це породжує диспропорції в структурі національного господарства, що на тривалий час залишить характер участі України в міжнародному поділі праці аграрно-сировинним і в майбутньому може загрожувати основам економічного і державного суверенітету країни».

Складність воєнних обставин вимагає одночасного вирішення завдань зовнішнього та внутрішнього розвитку – створення умов для збереження національного бізнесу за нинішніх обмежених можливостей його функціонування в Україні, а також забезпечення конкурентоспроможності української продукції на світовому ринку. У даному контексті актуалізується виробництво продукції зі зростаючим потенціалом, що передбачає створення інноваційних технологій, формування високотехнологічних виробничих ланцюгів, залучення кваліфікованої робочої сили. Такі зміни будуть не лише відповідати вимогам «воєнного часу», а й стануть ефективними в контексті повоєнного розвитку України.

Більша частина світового експорту хайтек-продукції, переважну частку якої становлять інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), припадає на розвинені країни. Основними центрами концентрації світових технологічних ресурсів є США, Південно-Східна Азія та розвинені країни Західної Європи. Нині світовими лідерами за обсягом експорту високих технологій (продукції з високою інтенсивністю науково-дослідних робіт) є Китай, Німеччина, Гонконг, США, В'єтнам, Південна Корея, Франція, Сінгапур, Нідерланди, Японія [19] (табл. 2). За прогнозами, до 2030 р. відрив Китаю за даним показником збільшиться, і більше половини світової торгівлі високотехнологічними товарами здійснюватиметься саме ним [20].

На жаль, руйнівні наслідки російської агресії знизили можливості розвитку високотехнологічних галузей і величину українського експорту відповідної продукції у 2022 р. на 21% порівняно з 2016 р. і на 30% порівняно з 2021 р. Станом на 2022 р. у Рейтингу країн за обсягом високотехнологічного експорту Україна посіла тільки 55 місце, суттєво втративши свої довоєнні показники (у 2018 р. Україна посідала в даному рейтингу 46 місце) [19]. Але нові технологічні рішення на основі цифровізації можуть перетворитися з антикризового інструмента часів війни на джерело прибутковості в довгостроковій перспективі [21, с. 117].

Як показує світовий досвід, надання пріоритету експортним секторам, насамперед галузям із високою доданою вартістю, може стати важливим елементом стратегії відновлення української економіки. Прикладами успішного застосування стратегії стимулювання експорту продукції з високою доданою вартістю є Південна Корея, Гонконг, Тайвань і Сінгапур, яким за три останні десятиліття ХХ ст. вдалося досягти середнього темпу зростання реального ВВП у 7,5% на рік [10]. У 2020 р. найбільшими за обсягом експортними секторами цих країн були: електричне устаткування, обладнання та запчастини; пристрої для запису та відтворення телевізійного зображення та звуку, а також частини й аксесуари до таких виробів (до 50% загального експорту Тайваню, близько 30% загального експорту Сінгапуру та Південної Кореї та 24% загального експорту Гонконгу); ядерні реактори, котли, машини та механічні пристрої (в середньому 13% від усього експорту кожної з країн у 2020 р.) [10]. У рейтингу країн за величиною експорту високих технологій 2022 р. Гонконг, Південна Корея, Сінгапур є одними з лідерів, посідаючи 3-тє, 6-тє та 8-мє місця відповідно. Потрапляння і топ-5 вищезгаданого рейтингу В'єтнаму є результатом зміни економічної стратегії країни в 1986 р. з переорієнтації сировинного експорту на високотехнологічний. У 2000 р. понад 18% в'єтнамського експорту становила сира нафта і понад 25% – текстиль і взуття, а у 2020 р. 40% його загального експорту становили машини та електроніка та 15% – текстиль і взуття [10].

З точки зору зовнішнього середовища для України цікавим є досвід економічного розвитку провідного виробника озброєння – Ізраїлю, який із середини 1970-х рр. трансформує структуру економіки, надаючи пріоритет інноваційним, високотехнологічним галузям. З метою посилення безпеки країна також зосередилася на розвитку оборонного сектора, зокрема на виробництві складних військових систем як для внутрішнього ринку, так і на ек-

Рейтинг країн за величиною експорту високих технологій

Глобальний рейтинг країни, 2022 р.	Країна	Величина експорту високих технологій у 2022 р., млн дол.	Величина експорту високих технологій у 2016 р., млн дол.	Зміна у 2022 р. порівняно з 2016 р., %
1	Китай	769699	594521	+ 29
2	Німеччина	223371	205077	+9
3	Гонконг	194080	470	+412
4	США	166436	173922	-5
5	В'єтнам	122993	55215	+55
6	Південна Корея	98538	135900	-28
7	Франція	95754	108744	-13
8	Сінгапур	94103	134922	-30
9	Нідерланди	92149	70990	+23
10	Мексика	85899	62440	+27
11...	Японія	83103	99101	-16
14...	Велика Британія	72663	73806	-1,5
21...	Індія	35219	14261	+147
24...	Польща	28269	16886	+67
29...	Ізраїль	14222	12189	+17
31...	Румунія	8357	5255	+37
45	Естонія	2286	2106	+8
46...	Болгарія	2248	1366	+39
55...	Україна	888	1123	-21
91...	Грузія	39	16	+59
98...	Молдова	23	15	+35

Джерело: складено на основі [19].

порт, і нині входить до 10 найбільших експортерів військової техніки. Протягом останніх років Ізраїль перетворився на інноваційну економіку, витрачаючи щороку понад 4% свого ВВП на державні дослідження та розробки, у 2020 р. цифра зросла до 5,4%. У 2021 р. високотехнологічний експорт Ізраїлю становив 54% від загального експорту країни (16% – високотехнологічні товари та 38% – високотехнологічні послуги). Для порівняння, в Україні галузі високих технологій наразі становлять близько 5% ВВП [10].

Наявність позитивного досвіду економічного зростання країн шляхом стимулювання експорту та зміни його товарної структури на користь високотехнологічного сектора є сигналом для застосування в Україні, проте він потребує подальшого ретельного аналізу з урахуванням обмежень стану війни та необхідності повоєнного відновлення національної економіки.

Необхідність фізичного дистанціювання від місця роботи чи проживання потребує активізації застосування українським бізнесом і державою

можливостей цифрових технологій. Україна має потенціал виробництва не тільки наукомістких, інноваційних товарів, а й ІТ-послуг, що користуються значним попитом на світовому ринку. Частка ІТ у ВВП України складає 4,9%, а внесок ІТ-галузі до валової доданої вартості сягає 5,5 млрд дол. Збільшення в Україні кількості ІТ-фахівців (майже на 8% у 2023 р.) і високий середній рівень зарплат в ІТ-сфері (2630 дол. у 2023 р.) уже зараз допомагають вирішувати проблеми зростаючого безробіття та зниження доходів населення на фоні війни. Проте експортний потенціал національного виробництва ІТ-послуг ще повністю не задіяний. За підсумками 2023 р. експорт українських ІТ-послуг скоротився на 8,4% – до 6,7 млрд дол. порівняно з рекордними 7,3 млрд дол. у 2022 р. [22]. Тому держава в умовах фізичного руйнування українських підприємств має спрямувати зусилля на стимулювання розвитку секторів, які менш затратні з точки зору інфраструктури та логістики і при цьому здатні створювати високу додану вартість.

ВИСНОВКИ

Проблеми розвитку національної економіки в умовах повномасштабної війни зумовлюють пошуки нових механізмів реалізації зовнішньоторговельної політики, які будуть не лише відповідними «воєнним» реаліям, а й ефективними в контексті повоєнного розвитку України.

Експортна діяльність в умовах воєнного стану має свою специфіку, зумовлену обмеженнями фінансових, виробничих, людських та інших ресурсів, а також необхідністю одночасного вирішення завдань зовнішнього та внутрішнього розвитку країни. Спираючись на досвід високотехнологічних країн світу, можна говорити про необхідність реалізації політики активізації експорту з його переорієнтацією із сировини на наукомісткі, високотехнологічні, з високою доданою вартістю товари, а також ІТ-послуги.

Подальші дослідження доречно спрямувати на вивчення експортного потенціалу ІТ-сфери з метою його використання в процесі повоєнного відновлення української економіки. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Довідка «Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2019 році». *Міністерство економіки України*. URL : <http://surl.li/crjgjb>
2. Довідка «Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2020 році». *Міністерство економіки України*. URL : <http://surl.li/jqjufe>
3. De Loecker J. Detecting Learning by Exporting. *American Economic Journal: Microeconomics*. 2013. Vol. 5. NO. 3. P. 1–21. DOI: 10.1257/mic.5.3.1
4. Didier T., Pinat M. The Nature of Trade and Growth Linkages. Policy Research Working Paper Series No. WPS 8161. *The World Bank*. 2017. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/900341502818068705/The-nature-of-trade-and-growth-linkages>
5. Frankel J. A., Romer D. H. Does Trade Cause Growth? *American Economic Review*. 1999. Vol. 89. No. 3. P. 379–399. DOI: 10.1257/aer.89.3.379
6. Hausmann R., Hwang J., Rodrik D. What You Export Matters. *Journal of Economic Growth*. 2007. Vol. 12. Iss. 1. P. 1–25. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10887-006-9009-4>
7. Henn C., Papageorgiou C., Romero J. M., Spatafora N. Export Quality in Advanced and Developing Economies: Evidence from a New Data Set. *IMF Economic Review*. 2020. Vol. 68. Iss. 2. P. 421–451. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41308-020-00110-8>
8. Lederman D., Maloney W. Does what You Export Matter? In *Search of Empirical Guidance for Industrial Policies*. Washington, DC: World Bank, 2012. 148 p.

URL: <https://www.imf.org/external/np/seminars/eng/2013/spr/pdf/malo2.pdf>

9. Зовнішня торгівля України: XXI століття: монографія / за заг. ред. А. А. Мазаракі. Київ : КНТЕУ, 2016. 600 с.
10. Григоренко Є., Шніцер М. Як після війни Україна має відновлювати економіку та бізнес. Велике дослідження. *Forbes Ukraine*. 15.12.2022. URL: <https://forbes.ua/money/yak-pisslya-viyni-ukraina-mae-vidnovlyuvati-ekonomiku-ta-biznes-velike-doslidzhennya-deloitte-15122022-10501>
11. Іщук С., Созанський Л. Український товарний експорт: виклики в умовах війни та повоєнного відновлення. *Регіональна економіка*. 2024. № 1. С. 81–94.
12. Кисилевський Д. Всім по 90. Як зрівнялівка може знищити високотехнологічний експорт. *Економічна правда*. 01.11.2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/11/1/706097/>
13. Шевчук А. Виклики українських експортерів під час війни. *GMK Center*. 30.04.2024. URL: <https://gmk.center/ua/posts/vikliki-ukrainskih-eksporteriv-pid-chas-vijni/>
14. Rose A., Chen Z., Wei D. The economic impacts of Russia-Ukraine War export disruptions of grain commodities. *Applied Economic Perspectives and Policy*. 2023. Vol. 45. Iss. 2. P. 645–665. DOI: <https://doi.org/10.1002/aep.13351>
15. Товарна структура експорту та імпорту України у 2021-2023 роках та січні-лютому 2024 року. *Українформ*. 06.05.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3859650-tovarna-struktura-eksportu-ta-importu-ukraini-u-20212023-rokah-ta-sicnilutomu-2024-roku.html>
16. Logistics Performance Index (LPI). Global Ranking 2018. URL: <https://lpi.worldbank.org/2018>
17. Торговельна політика і практика в Україні: опитування. URL: <http://www.me.gov.ua/Files/GetFile?lang=uk-UA&fileId=f7dfb11d-0761-4952-8a13-eead57b6760>
18. Головнюв С. Сировинна економіка. Що купувала і продавала Україна в 2021 році. *Бізнес Цензор*. 20.01.2022. URL: <https://biz.censor.net/r3310713>
19. High tech exports – Country rankings. URL: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/high_tech_exports/
20. HSBA Balance Sheet (Hongkong & Shanghai Banking Corporation). URL: <https://investing.com/equities/hsbc-holdings-balance-sheet>
21. Ушакова Н. Г., Андросова Т. В. Цифровізація як каталізатор подолання негативних наслідків пандемії та воєнного стану. *Бізнес Інформ*. 2022. № 11. С. 113–120. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-11-113-120>
22. Зовнішня торгівля товарами та послугами (відповідно до КПБ6). Звіт НБУ. 2023. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/Trade_m.pdf

REFERENCES

- "Dovidka «Zovnishnia torhivlia Ukrainy tovaramy ta posluhamy u 2019 rotsi»" [Help "Foreign Trade of Ukraine in Goods and Services in 2019"]. *Ministerstvo ekonomiky Ukrainy*. <http://surl.li/crjigb>
- "Dovidka «Zovnishnia torhivlia Ukrainy tovaramy ta posluhamy u 2020 rotsi»" [Help "Foreign Trade of Ukraine in Goods and Services in 2020"]. *Ministerstvo ekonomiky Ukrainy*. <http://surl.li/jqujfe>
- De Loecker, J. "Detecting Learning by Exporting". *American Economic Journal: Microeconomics*, vol. 5, no. 3 (2013): 1-21.
DOI: 10.1257/mic.5.3.1
- Didier, T., and Pinat, M. "The Nature of Trade and Growth Linkages". Policy Research Working Paper Series no. WPS 8161. *The World Bank*. 2017. <http://documents.worldbank.org/curated/en/900341502818068705/The-nature-of-trade-and-growth-linkages>
- Frankel, J. A., and Romer, D. H. "Does Trade Cause Growth?" *American Economic Review*, vol. 89, no. 3 (1999): 379-399.
DOI: 10.1257/aer.89.3.379
- "High tech exports – Country rankings". https://www.theglobaleconomy.com/rankings/high_tech_exports/
- "HSBA Balance Sheet (Hongkong & Shanghai Banking Corporation)". <https://investing.com/equities/hsbc-holdings-balance-sheet>
- Hausmann, R., Hwang, J., and Rodrik, D. "What You Export Matters". *Journal of Economic Growth*, vol. 12, no. 1 (2007): 1-25.
DOI: <https://doi.org/10.1007/s10887-006-9009-4>
- Henn, S. et al. "Export Quality in Advanced and Developing Economies: Evidence from a New Data Set". *IMF Economic Review*, vol. 68, no. 2 (2020): 421-451.
DOI: <https://doi.org/10.1057/s41308-020-00110-8>
- Holovnyov, S. "Syrovynna ekonomika. Shcho kupovala i prodavala Ukraina v 2021 rotsi" [Raw Material Economy. What Ukraine Bought and Sold in 2021]. *Biznes Tsenzor*. January 20, 2022. <https://biz.censor.net/r3310713>
- Hryhorenko, Ye., and Shnitser, M. "Yak pislia viiny Ukraina maie vidnovliuvaty ekonomiku ta biznes. Velyke doslidzhennia" [As after the War, Ukraine Should Restore the Economy and Business. Great Research]. *Forbes Ukraine*. December 15, 2022. <https://forbes.ua/money/yak-pisslya-viyni-ukrainamae-vidnovlyuvati-ekonomiku-ta-biznes-velike-doslidzhennya-deloitte-15122022-10501>
- Ishchuk, S., and Sozanskyi, L. "Ukrainskyi tovarnyi eksport: vyklyky v umovakh viiny ta povoiennoho vidnovlennia" [Ukrainian Commodity Exports: Challenges in the Conditions of War and Post-war Recovery]. *Rehionalna ekonomika*, no. 1 (2024): 81-94.
- Kysylevskyi, D. "Vsim po 90. Yak zrivnialivka mozhe znyshchyty vysokotekhnolohichniy eksport" [90 for Everyone. How the Equalizer Can Destroy High-tech Exports]. *Ekonomichna pravda*. November 01, 2023. <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/11/1/706097/>
- "Logistics Performance Index (LPI)". *Global Ranking 2018*. <https://lpi.worldbank.org/2018>
- Lederman, D., and Maloney, W. "Does what You Export Matter?" In *Search of Empirical Guidance for Industrial Policies*. Washington, DC: World Bank, 2012. <https://www.imf.org/external/np/seminars/eng/2013/spr/pdf/malo2.pdf>
- Rose, A., Chen, Z., and Wei, D. "The economic impacts of Russia-Ukraine War export disruptions of grain commodities". *Applied Economic Perspectives and Policy*, vol. 45, no. 2 (2023): 645-665.
DOI: <https://doi.org/10.1002/aep.13351>
- Shevchuk, A. "Vyklyky ukrainskykh eksporteriv pid chas viiny" [Challenges of Ukrainian Exporters During the War]. *GMK Center*. April 30, 2024. <https://gmk.center.ua/posts/viklyki-ukrainskih-eksporteriv-pid-chas-vijni/>
- "Torhovelna polityka i praktyka v Ukraini: opytuvannia" [Trade Policy and Practice in Ukraine: Survey]. <http://www.me.gov.ua/Files/GetFile?lang=uk-UA&fileId=f7dfb11d-0761-4952-8a13-ead57b6760>
- "Tovarna struktura eksportu ta importu Ukrainy u 2021-2023 rokakh ta sichni-liutomu 2024 roku" [Commodity Structure of Export and Import of Ukraine in 2021-2023 and January-February 2024]. *Ukrinform*. May 06, 2024. <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3859650-tovarna-struktura-eksportu-ta-importu-ukraini-u-20212023-rokah-ta-sicnilutomu-2024-roku.html>
- Ushakova, N. H., and Androsova, T. V. "Tsyfrovizatsiia yak katalizator podolannia nehatyvnykh naslidkiv pandemii ta voiennoho stanu" [Digitalization as a Catalyst to Overcome the Negative Consequences of the Pandemic and Martial Law]. *Biznes Inform*, no. 11 (2022): 113-120.
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-11-113-120>
- "Zovnishnia torhivlia tovaramy ta posluhamy (vidpovidno do KPB6). Zvit NBU. 2023" [Foreign Trade in Goods and Services (According to KPB6). NBU Report. 2023]. https://bank.gov.ua/files/ES/Trade_m.pdf
- Zovnishnia torhivlia Ukrainy: XXI stolittia* [Foreign Trade of Ukraine: 21st Century] / ed. by A. A. Mazaraki. Kyiv: KNTEU, 2016.